

II. Histoire culturelle / Culturele geschiedenis

MARNIX BEYEN

«Held voor alle werk. De vele gedaanten van Tijd
Uilenspiegel»

Antwerpen/Baarn, Houtekiet, 1998, 159 p.

Beyen poogt in dit boek vooral een antwoord te geven op de vraag hoe de figuren uit De Costers "*Légende d'Uilenspiegel*", dat tot stand kwam in een liberaal, Franstalig Belgisch-patriottisch en antiklerikaal milieu, zonder veel problemen konden uitgroeien tot populaire symbolen in het katholieke en Vlaams-nationalistische discours.

Eerst situeert hij de progressief liberale De Coster in de "on-Franse" context van een België dat bevreesd was voor het imperialisme van Napoleon III en gaat hij in op de

breuklijnlectuur die J.-M. Klinkenberg van de "*Légende*" maakte. De levensbeschouwelijke en sociale conflictassen komen aan bod, maar de nationale tegenstelling interesseert Beyen het meest. Voor hem is De Coster in zijn Uilenspiegel een 'patriot die het Belgische vaderland mythisch trachtte te funderen door een beroep op het oude Vlaanderen" te doen. M.a.w. Vlaanderen was hier het "symbolische superlatief" van België.

Na de "*Légende*" begon een langzame en min of meer spontane mutatie van de Uilenspiegel-figuur die hem vanaf de eeuwwisseling ook bruikbaar maakte in een "echte" Vlaamse context. Auctor (de katholiek Jan Bruylants) vormde Uilenspiegel om tot een strijder voor Outer en Heerd in de Boerenkrijgepisode, maar Beyen benadrukt – en dat zal een van de hoofdpunten van zijn betoog vormen – dat de narratieve structuur, het schema van De Coster bewaard bleef: politisering en heroïsering.

Beyen karakteriseert de vroege Vlaamse Beweging hier trouwens in het spoor van M. Reynebeau als een beweging die de verdediging van de volkstaal beschouwde als een element van een bredere strijd tegen de moderne, seculariserende tendensen die vooral uit Frankrijk kwamen. Of dat voor de (onderschatte !) liberale tak van de Vlaamse Beweging ook het geval was, is maar de vraag. Hoewel de vergelijking niet helemaal opgaat, kan men hier bv. wijzen op de liberaal-progressieve recuperatie van een andere mythische volksfiguur, nl. Lange Wapper. Rond dezelfde periode als Auctor publiceerde de Antwerpse liberale publicist Constant De Kinder zijn *De*

*hoed van den Langen Wapper*³ waarin de magische Lange Wapper-figuur die in het oorspronkelijke volksverhaal de mensen soms letterlijk de duivel aandoet, omgestileerd wordt tot het medium waardoor de moderne mens van 1900 met eigen ogen kan aanschouwen hoe het katholieke obscurantisme de vooruitgang in de 16^e eeuw poogde af te blokken.

Wat er ook van zij, de Vlaamse katholieke recuperatie van Uilenspiegel vóór 1914 was, aldus Beyen, nog steeds niet tegen de Franstalige Belgen gericht, maar wel tegen de Fransen uit het Frankrijk van de revolutie. De verzuilde Uilenspiegel van voor de Eerste Wereldoorlog zou in een activistische context die het cultuurflamingantisme achter zich liet en waarin de Vlaamse politieke eisen boven de levensbeschouwelijke geschillen kwamen te staan, de Uilenspiegel worden van vrijzinnigen én katholieken. De “*Légende*” werd een “nationaal manifest” en Uilenspiegel een Vlaams-nationalistische Tijn. Beyen wijst er anderzijds op dat in 1914-1918 een nieuwe Belgische patriottische Uilenspiegel ontstond die in Franstalige maar ook in Vlaamse kringen het verzet tegen Duitsland symboliseerde.

Met de opvoering van Anton Van De Veldes nieuwe “Tijn” in 1926 ging de katholieke recuperatie van Uilenspiegel nog een stapje verder. Ondanks het moderne kleedje van het toneelstuk ging het in wezen om een anti-Belgische en vooral reactionaire Tijn. Weliswaar werd ook de

“Belgische” Uilenspiegel, die verder bleef leven, aan het “ras” gekoppeld⁴, maar Beyen maakt overtuigend duidelijk dat de Vlaams-nationalistische Tijn fascistoïde en antisemitische trekken begon te vertonen. Geen wonder overigens dat in die anti-moderne context de figuur van Nele volgens Beyen “eerder en vollediger” dan Tijn in de Vlaams-nationalistische canon kon geïntegreerd worden. Nog een aspect van dat reactionaire : Uilenspiegel werd in de dertiger jaren meer en meer “gedehumoriseerd” ten voordele van de zgn. “gulle Vlaamse lach”. Dat Tijn ook ter linkerkant opdook, woog overigens tijdens het interbellum niet op t.o.v. zijn “proliferatie” in de rechtse katholieke vleugel van de Vlaamse Beweging. Beyen merkt daarbij op dat Tijn in die linkse context trouwens zelden een revolutionaire boodschap verkondigde. Meer dan symbool was hij hier icoon, en trad hoogstens op als leutige fascistenjager (daarbij eerder verwijzend naar het volksverhaal van vóór De Coster).

Tijdens de oorlogsperiode werd het Uilenspiegel-motief nog populairder, en dit binnen de “meest antagonistische politieke vertogen”. Er was een nationaal-socialistische lezing, een Vlaams-nationalistische, er was de Tijn van het verzet (ook het rechtse verzet), degene die door de Belgen in Londen gebruikt werd, er was de guitige “Tijn tegen den Mof”... en er was de commerciële Tijn (een neutrale heruitgave van De Coster haalde hoge oplagen). Na de bezetting, aldus Beyen, ging Uilenspiegel voor een paar jaar on-

³ Antwerpen, Opdebeek, s.d. (1899 ?).

⁴ Beyen had nog kunnen verwijzen naar *Thyl et la Race* van Maurice Gauchez (Brussel, La Renaissance d'Occident, 1927).

dergronds in het Vlaamse anti-repressie-milieu maar kwam via en dankzij een bijzondere “katholieke fase” (scouts, Katholieke Landelijke Jeugd enz.) weer in het gewone Vlaams-nationalisme terecht. Parallel met de verwezenlijking van een aantal Vlaamse eisen verdween hij vanaf de jaren '60 echter naar de marges van dit discours. Beyen wijst er overigens op dat de breuklijnen binnen het Belgische politieke landschap zelfs in die “katholieke” naoorlog beletten dat Uilenspiegel door één strekking gemonopoliseerd werd. Integendeel, de “Belgische” Uilenspiegel kreeg een (voor een stuk literaire) “tweede adem”, gepaard aan kritieken over de recuperatie van zijn “geuzentrommel door de Vlaamse Militanten Orde” (L. Dupont in 1968). Tijdens de zestiger jaren ontwikkelde zich ook nog een nieuwe rebelse, gauchistische Uilenspiegel.

In een volgens Beyen meer en meer gedemocratiseerd en ontzuild politiek landschap werd en wordt Uilenspiegel tenslotte echter quasi definitief een object voor “verzamelaars, antiquaren en andere liefhebbers”. Deze “secularisering” verklaart de auteur met wat hij noemt een wereld waarin “de levensbeschouwingen hun karakter van dogma’s hebben verloren”.

In zijn besluit vat Beyen nog even het analyserooster van zijn zoektocht naar Uilenspiegel – de Uilenspiegel van De Coster! – samen: een verklaring zoeken voor diens succes in het Vlaams-nationalistisch discours. Zijn hypothese: Uilenspiegel droeg in zich “die combinatie van historiciteit en anti-historiciteit die het romantisch-nationalistisch spreken – en in zeer sterke mate ook het Vlaams-

nationalistisch spreken – over het verleden kenmerkte” en waarbij het specifiek-historische, het contingente eigenlijk werd weggemoffeld ten voordele van het “eeuwige”, het Vlaamse “wezen” als dusdanig. Dat “asse van Claes”-motief, de trouw aan de voorouders, was trouwens kenmerkend voor het anti-moderne reactionaire klimaat van de jaren '30.

Waarom beschikt Tijl dan vandaag, nu precies een kloof lijkt gegroeid tussen heden en verleden, nog steeds over een relatief hoog herkenningssgehalte? Volgens Beyen heeft dat te maken met een krachtige literaire en folkloristische traditie en een moderne “tijdloze” – wat iets anders is dan “eeuwige” – lezing van de Uilenspiegel-figuur.

Voor wie het tenslotte niet begrepen had, toont de auteur in het nawoord nog eens zijn blote kont aan de De Coster-vervaarders. Van een Vlaams-nationalistisch en katholiek “misbruik” van het Uilenspiegel-motief kan geen sprake zijn vermits de “*Légende*” van De Coster “fundamenteel een aantal romantische, anti-moderne elementen [bevatte], die een sterk reactionair potentieel in zich droegen”. Beyen had het over het misprijzen van het specifiek-historische. Begaat hij hier zelf die fout niet? Of wil hij beweren dat de “*Légende*” in de specifieke context van de jaren 1870 in België een reactionair boek was? Kan een progressief motief echt niet gedenatureerd worden, zoals het “*Front National*” van het linkse Franse verzet door Le Pen werd “gestolen”? En als er dan toch geen sprake zou zijn van “misbruik” van de “*Légende*”, kan dan ook niet de troublante vraag gesteld worden of het onmiskenbaar *progressief* element ervan niet ergens in

het Vlaams-nationalistische discours is doorgedrongen ?

Ondanks de dikwijls bijzonder overtuigende analyse van Beyen, is het laatste woord hier dus wellicht nog niet gezegd.

Dirk Martin